

צירוף חילוני למניין

1. מקור החיוב במניין לאמירת דברים שבקדושה
2. מקור ראשון לשיטת המחמירים: דינם של כופרים הוא כגויים
3. היסוד לשיטת המקלים: דין ציבור נלמד מהמרגלים
4. מקור שני: הדיון בדבר צירופם של חייבי נידוי
5. נשוי לנכרית – האם מצטרף למניין?
6. טעמים נוספים להתר

סא

נדון כאן בשאלת צירופו למניין של אדם שאינו שומר תורה ומצוות. שאלה זו שכיחה מאוד בצבא או בחוץ לארץ, ובכלל במקומות שקשה בהם לאסוף מניין. האם יש צורך דווקא בעשרה יהודים שומרי מצוות כדי ליצור מניין כשר?

בשאלה זו חלקו האחרונים: המשנה ברורה² מביא בשם הפרי מגדים שאין לצרף מחלל שבת בפרהסיא למניין; וזו לשונו של הפרי מגדים³:

מומר לעבודה זרה וחילול שבת, או להכעיס בדבר אחד (כלומר שמקיים את כל המצוות לבד ממצווה אחת שאינו מסכים איתה ועובר עליה במתכוון), הרי הוא כעכו"ם ואין מצטרף.

לעומת זאת המלמד להועיל⁴ והאגרות משה⁵ פסקו שאפשר לצרפם.

-
1. בעריכת הרב אליהו וינגורט. גם רוב ההערות מפרי עטו.
 2. סימן נה ס"ק מו.
 3. סימן נה באשל אברהם ס"ק ד.
 4. חלק א סימן מט.
 5. אורח חיים חלק א סימן כג.

וכך היא מסקנת המלמד להועיל:

יהיה איך שיהיה המקל לצרף אנשים כאלו למניין יש לו על מי שיסמוך.
במאמר זה נבאר את מקורותיהן של השיטות השונות ונסביר מדוע
נראה שהלכה למעשה יש לנהוג כדעת המקלים.

1. מקור החיוב במנין לאמירת דברים שבקדושה

ראשית נראה את המקור לחיוב אמירת דברים שבקדושה בעשרה.
המשנה במסכת מגילה⁶ מונה מספר מצוות שיש לקיימן במניין עשרה,
והגמרא מביאה לכך מקור:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: דאמר קרא "ונקדשתי בתוך בני
ישראל"⁷ - כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה.

מפסוק זה אנו למדים שיש דין לקדש את שמו "בתוך בני ישראל".
כמה אנשים נצרכים כדי שהנוכחים במקום מסוים יהיו בגדר "בני
ישראל"? מבארת הגמרא - עשרה, והמקור לכך מהמרגלים, שנקראו
"עדה רעה", והם היו עשרה. ומכאן שעשרה נחשבים לעדה, כלומר
לציבור⁸.

בתלמוד הירושלמי⁹ מובא לימוד נוסף. שם לומדים זאת מאחי יוסף,
שנאמר עליהם "ויבואו בני ישראל בתוך הבאים", ומכאן שעשרה אחי

6. מגילה כג, ב.

7. ויקרא כב, לב.

8. הלימוד שם הוא בשני שלבים. כך מובא בגמרא: "מאי משמע? דתני רבי חייא: אתיא
תוך תוך, כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכתיב התם (בפרשה של קורח)
הבדלו מתוך העדה, ואתיא עדה עדה דכתיב התם עד מתי לעדה הרעה הזאת - מה
להלן עשרה אף כאן עשרה".

9. מגילה פרק ד הלכה ד.

יוסף נחשבים "בני ישראל"¹⁰.

ממקורות אלו אנו למדים על חשיבותו של הציבור. יהודי אינו יכול לקדש את שמו של ה' כשהוא לבדו, מפני שהעבודה שלנו במהותה היא עבודה של הכלל. רק כציבור השכינה שורה עלינו וניתן לומר דברים שבקדושה, ועל כן חייבים אנו להתפלל בעשרה.

2. מקור ראשון לשיטת המחמירים: דינם של כופרים הוא כגויים

הפרי מגדים הסביר שמקור שיטתו הוא בפסיקת השולחן ערוך (יורה דעה קנח, ב) שדין האפיקורסים ומחללי שבת הוא שצריך להתרחק מהם, ואף אין חובה להצילם. וזו לשון השולחן ערוך:

מיני ישראל, והם שעובדים לעבודת כוכבים, או העושה עבירות להכעיס, אפילו אכל נבילות או לבש שעטנז להכעיס, הרי זה כופר. והאפיקורסים, והם שכופרים בתורה ובנבואה מישראל, היו נוהגין בארץ ישראל להרגן. אם היה בידו כח להרגן בסייף, בפרהסיא, הורגו. ואם לאו, היה בא בעלילות עד שיסבב הריגתו. כיצד, ראה אחד מהם שנפל לבאר והסולם בבאר, קודם ומסלקו ואומר: הריני טרוד להוריד בני מן הגג ואחזירנו לך, וכיוצא בדברים אלו.

ואף שהסכמת כל הפוסקים הוא שדין זה אינו שייך בזמננו, אולם לכל הפחות אין להחשיב אותם כיהודים, ולא ניתן לצרפם למניין. ואפשר להוסיף ולבאר הסברה, שצירוף למניין אין משמעו רק

10. "ר' בא ור' יסא בשם רבי יוחנן: נאמר כאן עדה ("דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדשים תהיו"), ונאמר להלן "עד מתי לעדה הרעה הזאת", מה עדה האמורה להלן עשרה אף כאן עשרה. אמר רבי סימון נאמר כאן תוך ונאמר להלן "ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים", מה תוך שנאמר להלן עשרה אף כאן עשרה. אמר לו רבי יוסה בי רבי בון, אם מתוך את למד, סגין אינון?! אלא נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן בני ישראל, מה להלן עשרה אף כאן עשרה". הלימוד הראשון הוא מעדת המרגלים ודומה ללימוד בבבלי (אף שאינו זהה) והלימוד השני הוא מהמילים "בני ישראל", ולומדים מאחי יעקב שנקראו כך.

שבמקום אחד נמצאים עשרה יהודים, אלא שהם שם בצוותא כדי לעבוד את ה', ועל כן אין לצרף את מי שגופו נמצא כאן ורוחו במקום אחר.

3. היסוד לשיטת המקלים: דין ציבור נלמד מהמרגלים

האגרות משה¹¹ חולק על הפרי מגדים, ולומד הלכה למעשה מתוך הדרשה של הבבלי. לטענתו יש אפשרות לצרף מחלל שבת למניין, והראייה מכך שלומדים מהמרגלים; והרי המרגלים היו כופרים, כנאמר בגמרא¹², ובכל זאת נקראים עדה והשכינה שורה בתוכם! קדושת ישראל היא קדושת מתנה שניתנה על ידי הבורא שבחר בעמו, ואף אם חטא - ישראל הוא. ועל כן מומר שקידש קידושיו קידושין, ואשה שהתחתנה עם מומר צריכה ממנו גט¹³. וכן דרש רבי יוחנן בגמרא שצריך להשיב אבדה למומר, שנאמר "לכל אבדת אחיך" - לרבות את המומר¹⁴.

ואולם נראה שמן הדרשה של הירושלמי אין ראייה לצרף מחללי שבת, שהרי אחי יוסף צדיקים היו. ולכאורה יש לומר כאן שכאשר ישנה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי ההלכה נפסקת כבבלי; אלא שהפרי מגדים¹⁵ והמשנה ברורה¹⁶ פסקו

11. אורח חיים חלק א סימן כג, וחיזק דבריו בחלק ב סימן יט (אמנם כתב שמעלת תפילה בציבור אין פה). והקשו עליו מהמבואר בשולחן ערוך (סימן תקפ) שיום שמתו בו המרגלים עושים בו תענית, וכתב הבית יוסף שאף שהיו מתחילה רשעים מסתמא עשו תשובה, אלא שלא זכו שהתקבלה תשובתם. והאגרות משה בחלק ג סימן יד האריך לברר מדוע אין משם שום קושיא על דבריו, עיין שם.

12. ערכין טו, א: "אמר רבי חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, דכתיב כי חזק הוא ממנו אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו, כביכול בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם".

13. שולחן ערוך אבן העזר סימן קכט סעיף ה.

14. עבודה זרה כו. וכמוכן שיש דברים שהמומר פסול להם, כגון לשחוט ולכתוב תפילין ומזוזות.

15. אורח חיים אשל אברהם נה, ד.

שמחלל שבת בפרהסיא ומומר להכעיס הרי הם כגויים ואינם מצטרפים למניין, ולכאורה הלכו בדרכו של הירושלמי¹⁷. ונראה שיש ראייה לדבריהם מביאורו של מהר"י אבוהב על הטור¹⁸, שביאר שכאן הלכה כירושלמי משום שהירושלמי הביא גם הוא את דרשת הבבלי, אלא שדחה אותה¹⁹. וכן רבנו בחיי כותב שהנוסח הנכון גם בבבלי הוא ללמוד מאחי יעקב ולא מעדת קרח²⁰.

16. סימן נה ס"ק מו. וכן כתב בשו"ת משיב דבר חלק א סימן ט. וכן כתב בשו"ת אור לציון (חלק ב, פט אות ה). אמנם כתב שם שאם הוא מתבייש לחלל את השבת בפני אדם גדול, כיון שיש דבר המונע ממנו לעבור איסור, יש להקל בזה. וכעין זה כתב המשנה ברורה בסימן שפה ס"ק ו.

17. כתבנו "לכאורה", משום שאפשר לומר שכל הלימוד מהמרגלים הוא רק ש"עדה" היא עשרה, אך אין ללמוד משם על אופיים של אותם עשרה אנשים. ובאגרות משה הוכיח דבריו מהסוגייה בסנהדרין (עד, ב) בעניין קידוש ה', הלומדת מאותה גזירה שווה לא רק שצריך עשרה, אלא גם שכל העשרה יהיו ישראלים ולא גויים. ובדומה מצאנו כבר בראשונים שדקדקו מן הפסוק של אחי יוסף לעניין צירוף קטן למניין. ואלו דברי הראב"ן: "ולענין תפילה שאומר קדושה וקדיש אין מצטרף עד שיביא שתי שערות דאמרינן [כ"א ב] כל דבר שבקדושה אין אומרים אותו בפחות מעשרה, וגמר לה מ"ונקדשתי בתוך בני ישראל" ויליף תוך תוך מן לשבור בתוך הבאים, והתם עשרה הווי דכתיב וירדו אחי יוסף עשרה וכולהו הווי גברי". והביאו היביע אומר חלק ד אורח חיים ט, עיין שם.

18. ריש סימן נה.

19. שביאר כוונת קושיית הירושלמי: "אם מתוך (שמובא בעדת קורח) את למד, סגין אינון (הם הרבה)". הקושייה היא על הדרשה בבבלי שלמדה גזירה שווה "תוך" מפרשת קורח, ומשמעותה שהרי בעדת קרח היו הרבה יותר מעשרה, ולכן דחה הירושלמי את לימוד הבבלי ולמד מאחי יוסף. ומובן עכשיו יותר מדוע הכריעו הפרי מגדים והמשנה ברורה כירושלמי.

20. ראה רבנו בחיי לויקרא כב, לב: "ופירש ר' יעקב שאין נוסחא זו מדוקדקת שאין להביא ראייה מעשרה מרגלים לדבר שבקדושה, אבל עיקר הנוסחא היא כן: אתיא תוך תוך, כתיב הכא: "ונקדשתי בתוך", וכתיב התם: (בראשית מב, ה) "לשבור בתוך הבאים", מה להלן עשרה אף כאן עשרה, ועכשיו יביא ראייה מעשרה אחי יוסף שהיו צדיקים לדבר שבקדושה".

ומכל מקום, על פי הקריאה הפשוטה בבבלי ניתן לומר שאפשר לצרף יהודי שאינו שומר מצוות למניין. ולעניין הסברה שהבאנו בדעת המחמירים, שאין לצרף אדם שנמצא כאן רק בגופו ולא ברוחו, המקלים סוברים שזוהי רק מראית עין, אבל באמת בכל יהודי שוכנת קדושה, אף אם אין היא נראית לעינים. והשכינה שורה בכל מקום שיש בו קדושה של עשרה יהודים.

4. מקור שני: הדיון בדבר צירופם של חייבי נידוי

ניתן לטעון שאין לצרף חילוני למניין גם מכיוון נוסף. הנה מבואר בגמרא ובשולחן ערוך שאין לצרף למניין את מי שנידוהו. וכך מביא הבית יוסף את דעת הרשב"א, שכתב:

מי שנידוהו על עבירה אינו מצטרף לעשרה ולא מזמנין עליו בשלשה, שהעבריינים אין מזמנין עליהם ואין מצטרפין, ולא מחמת החרם - שאם כן אפילו נידוהו על עסקי ממון כן, אלא מחמת שנעשה עבריין בעבירה חמורה שהוחרם²¹.

אולם לאחר מכן מביא הבית יוסף את תשובת הריב"ש, שסבר אחרת:

ודוקא במנודה הוא שכתב הרמב"ם ז"ל שאין מזמנין עליו, ואין כוללים אותו בעשרה לכל דבר שצריך עשרה... לפי שזה הוא לשון נדוי, כלומר, ריחוק... וכיון שמבדילין ומרחיקין אותו, אין מצרפין אותו, ואין כוללין אותו עמהם. אבל מי שעבר עברה ולא נתנדה, לא מצינו שלא יצטרף לעשרה²².

מכאן שלדעת הרשב"א אין צריך דווקא שינדו את האדם כדי שייפסל מלהצטרף למניין, והגדר העיקרי הוא שנקרא עבריין. לעומת זאת הריב"ש מדגיש שהעבירה עצמה אינה גורמת לכך שאין מצרפים אותו,

21. סימן נה.

22. שו"ת הריב"ש סימן קעב.

אלא הנידוי הוא המגדיר את הריחוק, ואם לא נידו אותו הרי שהוא מצטרף²³. ונראה מפשט דברי השולחן ערוך (נה, יא) שפסק כדעת הריב"ש, וזו לשונו:

עברין שעבר על גזירת הצבור או שעבר עבירה, אם לא נידוהו נמנה למניין עשרה.

ומכאן שיהודי שלא נידוהו בפועל יכול להצטרף למניין.

5. נשוי לנכרית - האם מצטרף למניין?

במקומות רבים בעולם ישנם לצערנו יהודים הנשואים **לגויה**, אך באים לבית הכנסת. האם אפשר לצרפם למניין? הנה בפשטות, גם לפי הפרי מגדים יכול אדם כזה להצטרף - שהרי הפרי מגדים פסל דווקא מומר להכעיס ולא מומר לתיאבון, ואדם כזה, אף שהוא עברין לעבירה חמורה, עושה זאת לתיאבון ולא להכעיס; וכיוון שלא נידוהו בפועל, פסק השולחן ערוך שמצטרף. מאידך גיסא, השרידי אש הביא את תשובת זכרון יהודה, שכתב:

שזה דווקא בזמניהם שהיה אפשר להם לנדות, ולכן מי שלא נתנדה מותר לצרפו, מה שאין כן בזמנינו שאסור לנו על פי חוקי הממשלה לנדות, אם כן אזלינן בתר טעמא ולא בתר שמא (כלומר הולכים אחרי הסיבה ולא אחרי השם נידוי), שכל מי שעובר עבירה שמחוייבין על פי דין לנדותו מיקרי מנודה לענין זה שאין לצרפו.

ולכן פסק השרידי אש שהנושא נכרית:

23. וכן כתב שם הבית יוסף בשם ספר המנהיג (סימן עט): "ואדם שהוא עברין ולא נדוהו הקהל מאצלם נמנה למניין עשרה וחייב בכל המצות דכתיב בעכו (יהושע ז יא) חטא ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד.) דבקדושתיה קאי ולא יצא מכלל ישראל אבל אם נדוהו מאצלם אינו מצטרף לעשרה ולא לכל דבר שבקדושה, שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתן, כך כתב רש"י".

בוודאי מחוייבין על פי דין דין לנדותו משום מיגדר מילתא (כלומר למנוע שיזלזלו באיסור החמור הזה) ולכן יש לו דין מנודה ואסור לצרפו לעשרה²⁴.

אמנם נראה כי פסק השרידי איש מתאים רק לדברי הרשב"א שהבאנו לעיל, שעיקר הפסול לצירוף למניין הוא מפני שהוא עבריין. אבל לדעת הריב"ש וסיעתו, שעיקר הפסול לצירוף הוא מפאת הנידוי, כיוון שבפועל לא נידוהו אפשר לצרפו למניין. וכן נראה להלכה, מפני שאם נאמר שכל החייב נידוי על פי דין אינו מצטרף למניין נמצא עצמנו בבעיה קשה, שהרי שהרמב"ם²⁵ מונה עשרים וארבעה מעשים המחייבים נידוי, וביניהם המבזה חכם או מזלזל בדבר מדברי סופרים, ועוד; ולצערנו הרב הרבה נכשלים בכגון אלו. וכי נעמיד שומר הפתח שיבדוק את כל הנכנס למניין שאינו עובר על אחד מעשרים וארבעה דברים הללו?

על כן נראה עיקר שאפשר לצרף כל יהודי שלא נידוהו בפועל, וכפי שנראה מפסק השולחן ערוך, וכדעת הריב"ש. והכרעת השרידי איש נאמרה כנראה בתקופה שנישואי תערובת היו דברים שאינם שכיחים כלל, והיה צריך לעשות כל מאמץ לדחותם כדי שנגע זה לא יתפשט. אמנם כיום, שנגע זה התפשט כבר לממדים גדולים, חייבים אנו לקרב ולא לרחק - ועל כן עלינו להעמיד את ההלכה על עיקר הדין, שמומר לתיאבון מצטרף למניין²⁶.

6. טעמים נוספים להתר

בשו"ת מלמד להועיל²⁷ הוסיף מספר סניפים חשובים להקל ולצרף מחללי שבת למניין. לדעתו אף אם מקבלים עקרונית את דעתו של הפרי מגדים שמחלל שבת בפרהסיה אינו מצטרף למניין, בזמננו אין הדין כך,

24. אורח חיים חלק א סימן ז.

25. הלכות תלמוד תורה ו, יד.

26. ואף השרידי איש עצמו בסימן לח צידד כדעת הבניין ציון, שאין בימינו מחללי שבת בפרהסיה, עיין שם.

27. חלק א סימן כט.

משלושה טעמים:

- א. מחללי שבתות אינם אוסרים יין במגעם כל זמן שלא העידו עליהם בפניהם ובפני בית הדין שחיללו שבת בפני עשרה מישראל.
- ב. מחללי שבת בזמננו נחשבים כתינוק שנשבה לבין הנכרים²⁸, מפני שבעוונותינו הרבים רבים אינם זוכים לחינוך דתי.
- ג. מחלל שבת בזמננו אינו נחשב למחלל בפרהסיא, כיון שרוב האנשים עושין כן. ואילו רוב ישראל היו זכאים, ומעטים היו המעיזים פניהם לעשות איסור זה, היינו אומרים שהעושה זאת כופר בתורה, עושה תועבה ביד רמה ופורש עצמו מכלל ישראל. אבל כיון שבעוונותינו הרבים רוב העם פורצים את הגדר, קלקלתם תקנתם - היחיד חושב שאין זו עבירה גדולה כל כך ואין צריך לעשות בצנעה, ופרהסיא שלו כצנעה.

להבנת הדברים נוסף שבמסכת שבת פרק ז מבואר שמזיד נקרא רק אדם המכיר את האיסור ויודע את עונשו, היינו "מכיר את ריבונו ומתכוון למרוד בו". ואפילו אדם שחונך בבית דתי וחזר בשאלה אינו בהכרח בגדר מזיד ממש, ומכמה טעמים: ראשית, אפשר שהוא היה עד לחילול ה' בידי הורים, מורים ורבנים, שהתנהגותם לא תאמה כלל את ערכי התורה, ולכן היה לו מקום למצוא תירוץ ואמתלא לעזוב את התורה והמצוות. בנוסף נראה כי בזמננו אין מצוי מומר להכעיס, והראיה שבהזדמנויות שונות רואים גם אצל האדם הרחוק ביותר כיצד מתגלית הנשמה הטהורה שלו מבעד לכל המחיצות, כגון בצבא בשעת מלחמה, ששם הוא נלחם בחירוף נפש. ונראה עוד שבעצם הסכמתו להקריב מזמנו הפרטי ולהצטרף למניין מגלה הוא את נשמתו, שלא נותקה מכור מחצבתה.

28. וכן כתב החזון אי"ש (או"ח סימן פז ס"ק יד, ויו"ד סימן ב ס"ק כח). אך יש אומרים שדווקא מי שאינו יודע כלל יהדות מהי, כגון עולי רוסיה וכדומה נחשבים לתינוק שנשבה (כן פסקו הרב אלישיב והאור לציון).

לסיכום, נראה שישנם שלושה טעמים להיתר צירופם למניין²⁹ של מחללי שבת:

א. למדנו את הדין של "ציבור" מהמרגלים. ומכאן שגם ישראל שחטא ומרד בה' עדיין ישראל הוא ומצטרף למניין.

ב. בשולחן ערוך נפסק שעברייני מצטרף למניין כל זמן שלא נידוהו.

ג. בימינו המושג "מחלל שבת בפרהסייה" אינו קיים במובנו ההלכתי המקורי.

ומצווה לקרב כל יהודי בעבודתו של אהבה.

29. אמנם אין למנות אותו לשליח ציבור, משום שלשליח ציבור יש כללים מיוחדים, המובאים בשולחן ערוך בסימן נג.